

Teoria Kategorii

Weronika Jakimowicz

Lato 2024/25

Spis treści

1	Początek końca	1
24.02.2025	Podstawowe definicje	1
1.	Przykłady kategorii	1
2.	Funktory	2
25.02.2025	Produkty i koprodukty kategorii	5
1.	O obiektach początkowych i końcowych słów kilka	5
2.	(Ko)granice funktorów a (ko)produkty	6
3.	Obiekty i kategorie monoidalne	9
03.03.2025	Funktory dołączone	11
1.	Motywacja abstrakcyjnego nonsensu	11
2.	Dużo przykładów funktorów dołączonych	11
3.	Druga definicja	13
10.03.2025	Funktory dołączone własności [wieczny WIP]	14
1.	Dowód równoważności	14
2.	Funktory dołączone a granice	16
3.	Moduły	18
17.03.2025	Pierwsza nieobecność	20
1.	Po co właściwie te monady?	20
2.	Definicja i przykłady	21
3.	Konstruowanie funktorów sprzężonych z monad	23
24.03.2025	Druga nieobecność	25
1.	Kategoria Eilenberga-Moore'a	26
31.03.2025	we back in business	27
1.	Diagramy strunowe [string diagrams]	27
01.04.2025	humpty dumpty	29
07.04.2025	. . . . .	31

1. Początek końca

W 1945 Eilenberg oraz Mac Lane napisali książkę "General theory of natural equivalences". Jest to powszechnie uznawane jako początek ery abstrakcyjnego nonsensu.

24.02.2025 Podstawowe definicje

1. Przykłady kategorii

Definicja 1.1: kategoria

Kategoria (lokalnie mała) $\mathcal{C}$ składa się z:

- obiektów $\text{Ob}(\mathcal{C})$
- oraz zbiorów morfizmów dla wszystkich par $A, B \in \text{Ob}(\mathcal{C})$ oznaczanego $\mathcal{C}(A, B) = \text{Hom}_{\mathcal{C}}(A, B)$, które spełniają:
  - $\text{id}_X \in \mathcal{C}(X, X)$
  - składają się w dobry sposób, tzn. mamy dobrze określone odwzorowanie

$$\mathcal{C}(A, B) \times \mathcal{C}(B, C) \rightarrow \mathcal{C}(A, C),$$

które jest łączne.

Powiemy, że kategoria jest **mała**, jeśli jej obiekty są zbiorem, a nie klasą.

Dla wygody oznaczmy

$$\mathcal{C}_0 := \text{Ob}(\mathcal{C})$$

a jako $\mathcal{C}_1$ będziemy rozumieć wszystkie morfizmy w kategorii $\mathcal{C}$.

Rozważmy kilka prostych przykładów kategorii.

Przykłady

1. Kategoria Set , której obiekty Set_0 to wszystkie zbiory, a Set_1 to funkcje między zbiorami z normalnym składaniem funkcji.
2. Set_* to kategoria zbazowanych zbiorów, tzn. jej obiektami są pary (X, x_0) , gdzie X to zbiór, a $x_0 \in X$. Morfizmy muszą wtedy zachowywać wyróżniony punkt: $f: (X, x_0) \rightarrow (Y, y_0), f(x_0) = y_0$.

3. Top to kategoria, której obiekty to przestrzenie topologiczne, a Top_1 to funkcje ciągłe między nimi.
4. $Toph$ to kategoria przestrzeni topologicznych, w której morfizmy to klasy homotopii odwzorowań między przestrzeniami. To znaczy, jeśli $X, Y \in Ob(Toph)$ oraz $f_0, f_1 : X \rightarrow Y$ jest ciągłym odwzorowaniem, dla którego istnieje ciągłe przekształcenie

$$F : X \times [0, 1] \rightarrow Y$$

takie, że $F(x, 0) = f_0(x)$ oraz $F(x, 1) = f_1(x)$, to $f_0 = f_1$ jako morfizm w kategorii $Toph$.

Pozostaje sprawdzić, że jeśli f, f' oraz g, g' to pary homotopijnie równoważnych odwzorowań, to wówczas $f \circ g$ jest homotopijnie równoważne $f' \circ g'$.

5. Kategoria $Hask$, której obiekty to typy w Haskellu, a morfizmy to klasy programów.
6. Kategoria relacji Rel , w której obiektami Rel_0 są zbiory, a morfizmami są podzbiory produktu, tzn. $Rel(X, Y)$ zawiera wszystkie $S \subseteq X \times Y$. Wówczas składanie $S \subseteq X \times Y$ oraz $R \subseteq Y \times Z$ definiujemy jako zbiór

$$S \circ R = \{(x, z) : (\exists y \in Y) xRy \wedge ySz\},$$

gdzie xRy oznacza, że $(x, y) \in R$. Złożenie to działa jak połączenie dwóch relacji spójnikiem "i".

7. Niech R będzie tranzytywną i zwrotną relacją na zbiorze X . Definiujemy wtedy kategorię $\mathcal{C}$ o obiektach $\mathcal{C}_0 = X$ będących elementami zbioru X , a morfizmy między $a, b \in X$ to zbiór 1-elementowy $\mathcal{C}(a, b) = \{\star\}$, gdy xRy jest prawdą lub zbiór pustym w przeciwnym wypadku. Szczególnym przypadkiem tej kategorii jest topologia na przestrzeni topologicznej, gdzie relacja R to zawieranie zbiorów otwartych.
8. Graf skierowany tworzy kategorię, której obiektami są jego wierzchołki, a morfizmy to zorientowane ścieżki.

2. Funktory

Definicja 1.2: funktor

Funktor F między kategoriami $\mathcal{C}$ a $\mathcal{D}$

- każdemu obiektowi X kategorii $\mathcal{C}$ przypisuje obiekt $F(X)$ kategorii $\mathcal{D}$
- każdemu morfizmowi $\varphi \in \mathcal{C}(X, Y)$ przypisuje morfizm $F(\varphi) : F(X) \rightarrow F(Y)$ w kategorii $\mathcal{D}$ taki, że
  - $F(\psi \circ \varphi) = F(\psi) \circ F(\varphi)$

$$- F(id_X) = id_{F(X)}$$

PrzykŁad

$Ab : Gr \rightarrow Ab$ to funktor międy kategorią wszystkich grup a kategorią grup abelowych, który grupie G przypisuje jej abelianizację $Ab(G) = G/[G, G] = G^{ab}$.

Definicja 1.3: kategoria odwrotna

Przez **kategorię odwrotną** do kategorii $\mathcal{C}$ rozumiemy kategorię $\mathcal{C}^{op}$, której

- obiekty to obiekty oryginalnej kategorii: $Ob(\mathcal{C}^{op}) = Ob(\mathcal{C})$
- morfizmy $\mathcal{C}(X, Y)$ "odwracają się" $\mathcal{C}^{op}(Y, X)$.

Mówimy, że funktor $F : \mathcal{C} \rightarrow \mathcal{D}$ jest **kowariantny**, a funktor $F : \mathcal{C} \rightarrow \mathcal{D}^{op}$ kontrawariantny.

Zdefiniujmy teraz **kategorię funktorów** między kategoriami $\mathcal{C}$ a $\mathcal{D}$, $Fun(\mathcal{C}, \mathcal{D})$, której obiekty to wszystkie funktory $F : \mathcal{C} \rightarrow \mathcal{D}$, a morfizmy to φ takie, że dla dowolnych $X, Y \in Ob \mathcal{C}$ oraz $f : X \rightarrow Y$ komutuje diagram

$$\begin{array}{ccc} F(X) & \xrightarrow{\varphi_X} & G(X) \\ F(f) \downarrow & & \downarrow G(f) \\ F(Y) & \xrightarrow{\varphi_Y} & G(Y) \end{array}$$

Zbiór morfizmów w tej kategorii oznaczmy $Nat(F, G)$ - **naturalne przekształcenia** funktora F w funktor G .

PrzykŁad

Cup product na kohomologiach $\cup : H^m(X) \otimes H^n(X) \rightarrow H^{m+n}(X)$ jest naturalnym przekształceniem między funktorami $H^m(-) \otimes H^n(-)$ i $H^{m+n}(-)$.

Definicja 1.4: równoważność kategorii

Powiemy, że kategorie $\mathcal{C}$ i $\mathcal{D}$ są **równoważne**, jeśli istnieją funktory $F : \mathcal{C} \rightarrow \mathcal{D}$ oraz $G : \mathcal{D} \rightarrow \mathcal{C}$ takie, że złożenie $F \circ G$ jest naturalnie izomorficzne do $Id_{\mathcal{D}}$, a $G \circ F$ - do $Id_{\mathcal{C}}$.

Przykład

Kategoria skończenie wymiarowych przestrzeni wektorowych nad ciałem k , $\text{Vect}_k^{\text{fin}}$, jest równoważna kategorii skończenie wymiarowych macierzy nad ciałem k , $\text{Mat}^{\text{fin}}(k)$.

GRUPOID PODSTAWOWY - dla p. top X obiekty to punkty X , a morfizmy to klasy homotopii ścieżek; jak weźmiemy konkretny punkt i popatrzymy na morfizmy $x \rightarrow x$ to mamy grupę podstawową zbazowaną w tym punkcie; grupoid to funktor z p. top w kategorię kategorii (zawęzić: kat. grupoidów); wtedy funkcja ciągła to morfizm między dwoma grupoidami, a homotopia to naturalna transformacja

25.02.2025 Produkty i koprodukty kategorii

1. O obiektach początkowych i koŹcowych sów kilka

Definicja 1.5: obiekt początkowy i koŹcowy

Powiemy, Źe obiekt $C \in \mathcal{C}_0$ jest **początkowy**, jeŹli dla kaŹdego $D \in \mathcal{C}_0$ istnieje dokłaŹnie jeden morfizm $C \rightarrow D$, $|\mathcal{C}(C, D)| = 1$. Analogicznie definiujemy **obekt koŹcowy** C : $\forall D \in \mathcal{C}_0 \quad |\mathcal{C}(D, C)| = 1$.

PrzykłaŹy

1. W kategorii, której obiektami jest odcinek $\mathcal{C}_0 = [0, 1]$, a morfizmy to relacja $\leq$ obiektem początkowym jest 0, a koŹcowym - 1.
2. W kategorii zbiorów obiektem początkowym jest $\emptyset$, a obiektem koŹcowym jest singleton.
3. W Gr grupa trywialna jest zarówno obiektem początkowym jak i koŹcowym.
4. Kategoria, która ma dwa obiekty bez morfizmów między nimi nie ma obiektu koŹcowego ani początkowego.

Fakt 1.6

Obiekty koŹcowe i początkowe, jeŹli istnieją, to są jedyne z dokłaŹnością do izomorfizmu.

Dowód

Niech C i C' będą obiektami koŹcowymi kategorii $\mathcal{C}$. Wiemy, Źe $\mathcal{C}(C, C) = \{id_C\}$, czyli komutujący diagram

$$\begin{array}{ccc}
 C & \xrightarrow{id_C} & C \\
 \searrow \exists! f & & \nearrow \exists! g \\
 & C' &
 \end{array}$$

daje $g \circ f = id_C$. Analogiczny diagram daje $f \circ g = id_{C'}$. Stąd f i g to para wzajemnie odwrotnych izomorfizmów między C i C'

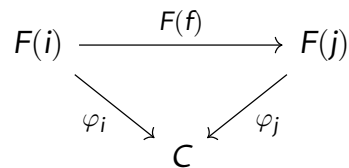

2. (Ko)granice funktorów a (ko)produkty

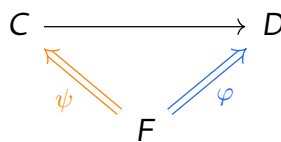
Niech $F : \mathcal{I} \rightarrow \mathcal{C}$ będzie funktorem, gdzie o kategorii $\mathcal{I}$ myŹlimy jako o kategorii indeksów. Przez $\mathcal{C}^{\mathcal{I}}$ oznaczmy kategorię wszystkich takich funktorów. Powiemy, Źe funktor C jest stały, jeŹeli $C(i) = C$ dla kaŹdego $i \in \mathcal{I}_0$ oraz $C(f) = id_C$ dla kaŹdego morfizmu.

Budujemy kategorię, której

- obiekty to wszystkie naturalne przekształcenia funktora F w funktory stałe C , $\varphi : F \Rightarrow C$, czyli komutujące diagramy (kostoŹki)

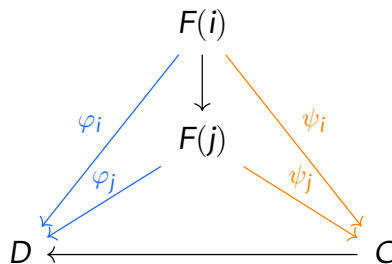

- a morfizmy to strzałki $C \rightarrow D$ takie, Źe diagram

komutuje.

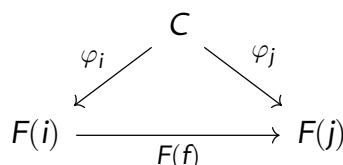
Diagram wyŹej moŹna rozpisać jako:

Definicja 1.7: kogranica funktora

Kogranicą (*granica prosta*) funktora F , $\varinjlim F$, nazywamy obiekt początkowy w wyŹej zdefiniowanej kategorii naturalnych przekształceń.

Diagram wyŹej moŹemy zdualizować i zamiast rozpatrywać naturalne przekształcenia $\varphi : F \Rightarrow C$ moŹemy rozwaŹyć naturalne przekształcenia $\varphi : C \Rightarrow F$, czyli diagramy (stoŹki)

z morfizmami definiowanymi analogicznie.

Definicja 1.8: granica funktora

Granica (*granica odwrotna*) to obiekt koŹcowy powyŹszej kategorii stoŹk6w, $\varprojlim F$.

RozwaŹmy kategorię $\mathcal{I}$, która ma dwa obiekty $\mathcal{I}_0 = \{0, 1\}$. Niech $F : \mathcal{I} \rightarrow \mathbf{Set}$ będe funktorem, dla którego $F(0) = A$, a $F(1) = B$. Niech φ oraz ψ będe parą naturalnych przekształceŹ, dla których

$$\begin{array}{ccccc} & & \varprojlim F & & \\ & \swarrow \varphi_0 & \uparrow \exists! f & \searrow \varphi_1 & \\ F(0) = A & \xleftarrow{\psi_0} & D & \xrightarrow{\psi_1} & F(1) = B \end{array}$$

gdzie pionowa strzałka istnieje i jest jedyna, bo $\varprojlim F$ to obiekt koŹcowy. JeŹli weŹmiemy $\varprojlim F = A \times B$, a $\varphi_0 = \pi_A$ oraz $\varphi_1 = \pi_B$ będe rzutami i $f(d) = (\psi_0(d), \psi_1(d))$, to diagram nadal jest prawdziwy.

Granica odwrotna tego samego funktora, to z kolei suma rozłączna $A \sqcup B$, bo diagram

$$\begin{array}{ccccc} F(0) = A & \xrightarrow{\psi_0} & D & \xleftarrow{\psi_1} & F(1) = B \\ & \searrow \varphi_0 = i_A & \uparrow \exists! f & \swarrow \varphi_1 = i_B & \\ & & \varprojlim F = A \sqcup B & & \end{array}$$

gdzie $f(x) = \varphi_0(x)$, jeŹli $x \in A$ oraz $f(x) = \varphi_1(x)$ jeŹli $x \in B$, komutuje.

Definicja 1.9: (ko)produkt

Produktem obiekt6w A i B kategorii $\mathcal{C}$ nazywamy granicę prostą (kogranicę) funktora $F : \mathcal{I} \rightarrow \mathcal{C}$ dla $\mathcal{I}$ oraz F jak wyŹej.

Koproduktem obiekt6w A i B kategorii $\mathcal{C}$ nazywamy granicę odwrotną (granice) funktora $F : \mathcal{I} \rightarrow \mathcal{C}$

Przykłądy

1. W kategorii grup produkt to iloczyn kartezjaŹski dwóch grup, tak jak w kategorii zbior6w, tj. dla grup A, G, H komutuje diagram

$$\begin{array}{ccccc}
 & & G \times H & & \\
 & \swarrow \pi_G & \uparrow g \times h & \searrow \pi_H & \\
 G & \xleftarrow{g} & A & \xrightarrow{h} & H
 \end{array}$$

Koproduct to z kolei produkt wolny tych dwóch grup:

$$\begin{array}{ccccc}
 G & \xrightarrow{g} & A & \xleftarrow{h} & H \\
 & \searrow i_G & \uparrow \exists! f & \swarrow i_H & \\
 & & H * G & &
 \end{array}$$

gdzie f nakłada na litery słów $G * H$ pochodzące z G morfizm g , a na litery pochodzące z H - morfizm h .

2. Niech $F : \mathcal{I} \rightarrow (P, \leq)$ z dwuobiektovej kategorii $\mathcal{I}$ w zbiór uporządkowany. Wtedy jeśli mamy diagram

$$\begin{array}{ccccc}
 & & \varinjlim F & & \\
 & \swarrow & \uparrow & \searrow & \\
 F(0) = a & \longleftarrow & d & \longrightarrow & F(1) = b
 \end{array}$$

to znaczy, że $d \leq a$, $d \leq b$ oraz $d \leq \varinjlim F$. Żeby więc miało to sens dla dowolnego $d \leq a, b$ to $\varinjlim F = \inf\{a, b\}$. Analogicznie dostajemy, że $\varprojlim F = \sup\{a, b\}$.

3. Jeśli $\mathcal{I}$ jest kategorią o nieskończenie wielu obiektach bez morfizmów między różnymi obiektami, a $F : \mathcal{I} \rightarrow \text{Set}$ jest funktorem w kategorię zbiorów, to wówczas kogranicą tego funktora jest nieskończony iloczyn kartezjański $\prod_{i \in \mathcal{I}_0} F(i)$, a granicą - nieskończona suma rozłączna $\bigsqcup_{i \in \mathcal{I}_0} F(i)$.

Fakt 1.10

Granica i kogranica funktora, jeśli istnieje, to jest jedyna z dokładnością do izomorfizmu. Stąd również produkty i koproducty są unikalne.

Dowód

Wynika z uniwersalności obiektów końcowych i początkowych.

PrzykŁad

RozwaŹmy funktor $F : \mathcal{I}^{op} \rightarrow Grp$, gdzie $\mathcal{I} = (\mathbb{N}, \leq)$ taki, Źe dla kaŹdych $i, j \in \mathbb{N}$, $i \leq j$ mamy

$$F(j) = \mathbb{Z}/p^j\mathbb{Z} \xrightarrow{F(i \rightarrow j)=q} F(i) = \mathbb{Z}/p^i\mathbb{Z}$$

gdzie q to morfizm ilorazowy.

Liczby p -adyczne to rozszerzenie liczb wymiernych rŹone od liczb rzeczywistych i zespolonych. Całkowite liczby p -adyczne to szeregi

$$\sum_{i=k}^{\infty} a_i p^i,$$

gdzie $k \in \mathbb{N}$ oraz $0 \leq a_i < p$. Okazuje się, Źe całkowite liczby p -adyczne, $\mathbb{Z}_p$, moŹna zdefiniować jako granicę funktora F :

$$\begin{array}{ccccccc} & & \mathbb{Z}_p & & & & \\ & \swarrow & \downarrow & \searrow & & \swarrow & \searrow \\ \dots & \xleftarrow{\quad} & \mathbb{Z}/p^n\mathbb{Z} & \longrightarrow & \mathbb{Z}/p^{n-1}\mathbb{Z} & \longrightarrow & \dots \longrightarrow \mathbb{Z}/p^2\mathbb{Z} \longrightarrow \mathbb{Z}/p\mathbb{Z} \end{array}$$

Granica prosta takiego funktora jest trywialna, ale moŹemy rozwaŹyć inny funktor, z kategorii $\mathbb{Z}$ z porzĄdkiem, tzn: $G : \mathbb{Z} \rightarrow Grp$ taki, Źe $G(n) = \mathbb{Z}/p^n\mathbb{Z}$, natomiast strzałkę $n+1 \rightarrow n$ przekształcamy na odwzorowanie

$$\mathbb{Z}/p^n\mathbb{Z} \ni x \mapsto p \cdot x \in \mathbb{Z}/p^{n+1}\mathbb{Z}.$$

Wtedy granicą prostą G jest C_{p^∞} - pierwiastki p^n -tego stopnia z 1, dla dowolnego n .

3. Obiekty i kategorie monoidalne

Monoid $(M, \star, 1)$ to struktura algebraiczna z binarną operacją oraz elementem neutralnym. Dodatkowo, komutować ma diagram

$$\begin{array}{ccc} M^3 & \xrightarrow{\star \times id} & M^2 \\ id \times \star \downarrow & & \downarrow \star \\ M^2 & \xrightarrow{\star} & M \end{array}$$

co znaczy, Źe działanie jest łączne.

Definicja 1.11: obiekt monoidalny, kategoria monoidalna

Niech $\mathcal{C}$ będie kategorią z produktem i elementem początkowym. Niech $M \in \mathcal{C}$ będie obiektem, dla którego mamy $\mu : M^2 \rightarrow M$ oraz $\varepsilon : \{1\} \rightarrow M$ takie, Źe komutują diagramy

$$\begin{array}{ccc}
 M^3 & \xrightarrow{\mu \times id} & M^2 \\
 id \times \mu \downarrow & & \downarrow \mu \\
 M^2 & \xrightarrow{\mu} & M \\
 \\
 M & \xrightarrow{\varepsilon \times id} & M^2 \\
 id \times \varepsilon \downarrow & \searrow = & \downarrow \mu \\
 M^2 & \xrightarrow{\mu} & M
 \end{array}$$

Wtedy M jest **obiektem monoidalnym**.

Obiekt monoidalny w kategorii $\mathcal{Cat}$ nazywa się **kategorią monoidalną**.

Przykłady

1. Dowolna kategoria $\mathcal{C}$ z koproduktem i obiektem końcowym jest kategorią monoidalną.
2. Kategoria endofunktorów ma strukturę monoidalną. To znaczy, jeśli mamy dwa endofunktory $F, G \in \text{End}(\mathcal{C})$, to potrafimy je złożyć w dobry sposób.
Funktor $T \in \text{End}(\mathcal{C})$ oraz dwa naturalne przekształcenia $\mu : T^2 \rightarrow T, \varepsilon : Id \rightarrow T$, nazywa się **monadą**.

03.03.2025 Funktory dołączane

1. Motywacja abstrakcyjnego nonsensu

Niech V będzie przestrzenią wektorową nad ciałem k , a B wybraną jej bazą. Dowolne odwzorowanie $B \rightarrow V$ możemy rozszerzyć na odwzorowanie liniowe $k[B] = V \rightarrow V$. To znaczy, mamy izomorfizm zbiorów

$$\text{Hom}(B, V) \cong \text{Hom}(V, V).$$

W języku abstrakcyjnego nonsensu możemy zdefiniować dwa funktory,

$$\text{Set}(-, U(-)) : \text{Set}^{op} \times \text{Vect}_k^{fin} \rightarrow \text{Set}$$

$$\text{Vect}_k(k[-], -) : \text{Set}^{op} \times \text{Vect}_k^{fin} \rightarrow \text{Set},$$

gdzie $U : \text{Vect}_k^{fin} \rightarrow \text{Set}$ to funktor zapominający strukturę przestrzeni wektorowej, między którymi istnieją naturalne izomorfizmy.

$$\text{Set}(-, U(-)) \cong \text{Vect}_k(k[-], -)$$

Definicja 1.12: funktory dołączane

Niech $L : \mathcal{C} \rightarrow \mathcal{D}$ oraz $R : \mathcal{D} \rightarrow \mathcal{C}$ będą funktorami. Powiemy, że L jest **lewo dołączony** do funktora R , a R **prawo dołączony** do L , jeśli funktory

$$\mathcal{C}(-, R-), \mathcal{D}(L-, -) : \mathcal{C}^{op} \times \mathcal{D} \rightarrow \text{Set}$$

są naturalnie izomorficzne. Taką parę funktorów dołączonych oznaczamy $L \dashv R$.

2. Dużo przykładów funktorów dołączonych

1. Niech $R : \text{Set}_* \rightarrow \text{Set}$ będzie funktorem z kategorii zbiorów z bazowym w kategorię zbiorów, który zapomina o punkcie bazowym. Chcemy teraz znaleźć funktor $L : \text{Set} \rightarrow \text{Set}_*$, który będzie do niego lewo dołączony. Niech $L(X) = X \sqcup \{X\}$ (lub bardziej obrazowo: $X \sqcup \{*\}$), gdzie y_0 pošemy na $\{X\}$, to znaczy doklejamy do X singleton i staje się on punktem wyróżnionym.

Oba funktory są różnowartościowe na obiektach, więc wystarczy przekonać się, że

$$\text{Set}_*(LX, (Y, y_0)) \cong \text{Set}(X, R(Y, y_0))$$

jest izomorfizmem. Dowolna funkcja $X \rightarrow Y$ rozszerza się przez pošanie $\{X\} \mapsto y_0$ na funkcję $(X, \{X\}) \rightarrow (Y, y_0)$.

2. Podobna sytuacja ma miejsce, kiedy szukamy lewo dołączony funktor do $R : \mathbf{Ring} \rightarrow \mathbf{Rng}$ między kategorią pierścieni z jedyneką, a wszystkimi pierścieniami. Definiujemy funktor

$$L : \mathbf{Rng} \rightarrow \mathbf{Ring}$$

jako doklejenie $\mathbb{Z}$, $L(S) = \mathbb{Z} \oplus S$ z działaniem $(n, s)(n', s') = (nn', ns' + ss' + n's)$, wtedy $(1, 0_S)$ jest jedyneką w nowym pierścieniu. Pozostaje przyjrzeć się co się dzieje z morfizmami, skoro

$$\mathbf{Rng}(S, RT) \cong \mathbf{Ring}(LS, T).$$

Dowolny morfizm $\varphi : S \rightarrow RT$ wystarczy, że trzyma element neutralny ze względu na dodawanie i jest addytywny. Możemy go rozszerzyć na morfizm, który całą pierwszą współrzędną $LS = \mathbb{Z} \oplus S$ posyła w $1_T \in T$, a drugą zgodnie z φ . W drugą stronę wystarczy obciąć morfizm do drugiej współrzędnej.

3. Niech $\Delta : \mathbf{Set} \rightarrow \mathbf{Set} \times \mathbf{Set}$ będzie funktorem takim, że $\Delta(C) = (C, C)$. Zaczniemy od szukania funktora dołączonego do niego z prawej strony, czyli $R : \mathbf{Set} \times \mathbf{Set} \rightarrow \mathbf{Set}$ takiego, że

$$\mathbf{Hom}(X, R(Y, Z)) \cong \mathbf{Hom}(\Delta(X), (Y, Z)).$$

Od razu narzuca się $R(Y, Z) = Y \times Z$, czyli zlepiamy współrzędne $\Delta(X)$ w jedną. Przypomnijmy, że iloczyn kartezjański w kategorii zbiorów jest produktem.

Funktor lewo dołączony musi zatem spełniać

$$\mathbf{Hom}(L(X, Y), Z) \cong \mathbf{Hom}((X, Y), \Delta(Z)),$$

czyli dowolną funkcję $(X, Y) \rightarrow (Z, Z)$ musimy umieć zapisać jako funkcję z pojedynczego zbioru, którym będzie suma rozłączna $L(X, Y) = X \sqcup Y$, czyli koprodukt w kategorii zbiorów.

Historia funktora Δ uogalnia się na dowolną kategorię, w której są produkty i koprodukty:

$$\text{koprodukt} \dashv \Delta \dashv \text{produkt}$$

4. Ustalmy zbiór $Y \in \mathbf{Set}_0$ i niech $R : \mathbf{Set} \rightarrow \mathbf{Set}$ będzie funktorem, który zbiorowi X przypisuje wszystkie funkcje z Y w ten zbiór, $R(X) = \mathbf{Set}(Y, X)$. Chcemy znaleźć funktor lewo dołączony $L : \mathbf{Set} \rightarrow \mathbf{Set}$ do R . Patrzymy na morfizmy i mamy

$$\mathbf{Set}(L(X), Z) \cong \mathbf{Set}(X, \underbrace{\mathbf{Set}(Y, Z)}_{R(Z)})$$

zbiór po prawej to funkcje z X w funkcje z Y w Z . Można to przedstawić jako funkcje $X \times Y \rightarrow Z$, czyli $LX = X \times Y$.

Technika tłumaczenia funkcji o więcej niż jednym argumentem na sekwencję funkcji nazywamy *currying*.

5. Analogicznie jak w poprzednim przykŝadzie, niech R będnie pierścieniem (przemien-
nym z jednęką), W R -modułem i R funktorem $R : R\text{Mod} \rightarrow R\text{Mod}$ takim, że $R(U) =$
 $\text{Hom}_R(W, U)$ będnie zborem homomorfizmów R -modułów. Funktorem lewo-dołączonym
do R będnie wtedy $L(V) = V \otimes W$:

$$R\text{Mod}(V, \text{Hom}_R(W, U)) \cong R\text{Mod}(V \otimes W, U).$$

Uwaga: tensor produkt zwykle nie ma funktora lewo do siebie dołączonego.

6. Załóŝmy, że kategoria $\mathcal{C}$ ma produkty i ustalmy $X \in \mathcal{C}$. Rozwaŝmy funktor $L : \mathcal{C} \rightarrow \mathcal{C}$,
 $L(Y) = Y \times X$. Jeŝli kategoria $\mathcal{C}$ posiada obiekty eksponencjalne, czyli wiemy jak uogólnić
na nią przestrzeń funkcji $X \rightarrow Y$ (oznaczane Y^X), to funktorem prawo dołączonym do L
jest właŝnie funktor przypisujący obiektowi Y jego eksponens Y^X ,

$$\mathcal{C}(Y, Z^X) \cong \mathcal{C}(Y \times X, Z).$$

Przykŝadem takiej kategorii sę przestrzenie "core-compact".

W ramach kontrprzykŝadu rozwaŝmy funktor zapominania $U : \text{FinGrp} \rightarrow \text{FinSet}$, i załóŝmy,
że $L : \text{FinSet} \rightarrow \text{FinGrp}$ jest jego funktorem lewo dołączonym. Niech p będnie takę liczbę
pierwszâ, że $p > |L(1)|$ (wystarczy, że sę względnje pierwsze). Wtedy

$$\text{FinSet}(1, U(\mathbb{Z}_p)) \cong \text{FinGrp}(L(1), \mathbb{Z}_p)$$

gdzie po lewej zbiór ma $|\mathbb{Z}_p| = p$ rŝnych funkcji z singletona w zbiór elementŝw grupy $\mathbb{Z}_p$, a
po prawej mamy jedynie trywjalny morfizm, bo ŝaden element $L(1)$ nie ma rzędu podzielnego
przez p , czyli nie moŝe przejŝć w ŝaden nietrywjalny element $\mathbb{Z}_p$.

3. Druga definicja

Definicja 1.13: funktory dołączone (naturalne transformacje)

Rozwaŝmy parę funktorŝw

$$\mathcal{C} \begin{matrix} \xrightarrow{L} \\ \xleftarrow{R} \end{matrix} \mathcal{D}.$$

Powiemy, że L jest lewo dołączony do R i na odwrot, jeŝli istnieją dwie naturalne trans-
formacje

$$\varepsilon : LR \Rightarrow 1_{\mathcal{D}} \quad \eta : 1_{\mathcal{C}} \Rightarrow RL$$

takie, że komutują diagramy

$$\begin{array}{ccc} L & \xrightarrow{1_L \eta} & LRL \\ & \searrow 1_L & \downarrow \varepsilon 1_L \\ & & L \end{array} \qquad \begin{array}{ccc} R & \xrightarrow{\eta 1_R} & RLR \\ & \searrow 1_R & \downarrow 1_R \varepsilon \\ & & R \end{array}$$

η nazywamy **unit**, a ε to **counit**.

10.03.2025 Funktory dołączane własności [wieczny WIP]

1. Dowód równoważności

Twierdzenie 1.14

Dwie definicje funktorów dołączonych z poprzedniego wykładu są równoważne, tzn. naturalne transformacje H, E

$$\begin{array}{ccc} \mathcal{D}(L-, -) & \xleftarrow{E} & \mathcal{C}(-, R-) \\ & \xrightarrow{H} & \end{array}$$

istnieją $\iff$ istnieją dwie naturalne transformacje $\varepsilon : LR \rightarrow 1_{\mathcal{D}}$ oraz $\eta : 1_{\mathcal{C}} \rightarrow RL$ dla których komutują diagramy

$$\begin{array}{ccc} L & \xrightarrow{1_L \eta} & LRL \\ & \searrow 1_L & \downarrow \varepsilon 1_L \\ & & L \end{array} \qquad \begin{array}{ccc} R & \xrightarrow{\eta 1_R} & RLR \\ & \searrow 1_R & \downarrow 1_R \varepsilon \\ & & R \end{array}$$

Dowód

Niech $f : c' \rightarrow c$ będzie morfizmem w $\mathcal{D}$, a $g : d' \rightarrow d$ - morfizmem w $\mathcal{C}$.

Zacznijmy od zdefiniowania szukanych przekształceń naturalnych na obiektach. Niech η_c

$$\mathcal{D}(Lc, Lc) \xrightarrow{H_{c,Lc}} \mathcal{C}(c, RLc)$$

$$1_{Lc} \longrightarrow \eta_c = H(1_{Lc})$$

a ε_d definiujemy analogicznie używając E .

W drugą stronę, $H(\varphi)$ definiujemy mając η oraz ε . Dla $\varphi : Lc \rightarrow d$ definiujemy

$$H(\varphi) := R\varphi \circ \eta_c,$$

które bierze coś z c i oddaje RLc . Z drugiej strony bierzemy $\psi : c \rightarrow Rd$

$$E(\psi) := \varepsilon_d \circ L\psi.$$

$\implies$

Zakładamy, że H i E są naturalne i pokazujemy naturalność η , czyli komutowanie diagramu

$$\begin{array}{ccc}
 RL(c') & \xleftarrow{\eta_{c'}} & 1_{c'}(c') \\
 RL(f) \downarrow & & \downarrow 1_{c'}(f) \\
 RL(c) & \xleftarrow{\eta_c} & 1_c(c)
 \end{array}$$

$$\begin{aligned}
 RLf \circ \eta_{c'} &\stackrel{\text{def. } \eta}{=} RLf \circ H(1_{Lc'}) = \\
 &\stackrel{\text{funktorialnoŝć } H}{=} H(Lf \circ 1_{Lc'}) = \\
 &= H(1_{Lc} \circ Lf) = \\
 &= H(1_{Lc}) \circ f = \\
 &\stackrel{\text{def. } \eta}{=} \eta_c \circ f.
 \end{aligned}$$

Analogicznie naleŝy sprawdzić naturalnoŝć ε .

Pozostaje jeszcze udowodnić, ŝe zdefiniowane przez nas η i ε spełnia warunek trójkąta w definicji, tzn. komutują diagramy

$$\begin{array}{ccc}
 L & \xrightarrow{1_L \eta} & LRL \\
 & \searrow 1_L & \downarrow \varepsilon 1_L \\
 & & L
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{ccc}
 R & \xrightarrow{\eta 1_R} & RLR \\
 & \searrow 1_R & \downarrow 1_R \varepsilon \\
 & & R
 \end{array}$$

Ograniczymy się do sprawdzenia lewego diagramu.

$$\begin{array}{ccc}
 Lc & \xrightarrow{L(\eta_c)} & LRLc \\
 & \searrow 1_{Lc} & \downarrow \varepsilon_{Lc} \\
 & & Lc
 \end{array}$$

$$\varepsilon_{Lc} L(\eta_c) = E(1_{RLc}) L(\eta_c) = E(1_{RLc} \eta_c) = EH(1_{Lc}) = 1_{Lc}$$

$\Leftarrow$

Wychodzimy teraz z założenia, ŝe $\eta : 1_c \Rightarrow RL$ i $\varepsilon : LR \Rightarrow 1_d$ to naturalne przekształcenia, czyli z komutowania diagramów

$$\begin{array}{ccc}
 c' & \xrightarrow{\eta_{c'}} & RLc' \\
 f \downarrow & & \downarrow RLf \\
 c & \xrightarrow{\eta_c} & RLc
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{ccc}
 d & \xleftarrow{\varepsilon_d} & LRd \\
 g \downarrow & & \downarrow LRg \\
 d' & \xleftarrow{\eta_{d'}} & LRd'
 \end{array}$$

dostajemy równoŝci

$$RLf \circ \eta_{c'} = \eta_c \circ f$$

$$g \circ \varepsilon_d = \varepsilon_{d'} \circ LRg.$$

Powinniŝmy najpierw pokazać, że H i E s naturalne. Zrobimy to tylko dla H . Interesuje nas diagram

$$\begin{array}{ccc} \mathcal{D}(Lc, d) & \xrightarrow{H_{c;d}} & \mathcal{C}(c, Rd) \\ (Lf, g) \downarrow & & \downarrow (f, Rg) \\ \mathcal{D}(Lc', d') & \xrightarrow{H_{c';d'}} & \mathcal{C}(c', Rd') \end{array}$$

$$EH(\varphi) = E(R\varphi \circ \eta) = E(R\varphi)E(\eta) = \varepsilon LR\varphi \varepsilon L\eta$$

Twierdzenie 1.15

Istnieje bijekcja między zbiorem par naturalnych przekształce (H, E) oraz (η, ε) .

Dowód

TO DO

2. Funktory dołączone a granice

Twierdzenie 1.16

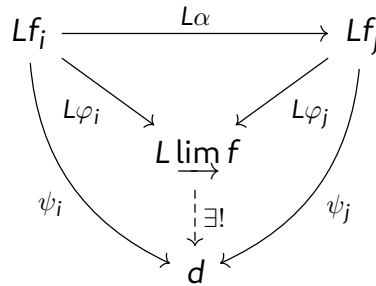
Niech $L \dashv R$ będzie par funktor dołączonych. Wtedy L zachowuje granice proste, a R - granice odwrotne.

Przypomnijmy że kogranica (granica prosta) funktora $f: \mathcal{I} \rightarrow \mathcal{C}$ spełnia dla kadego g diagram

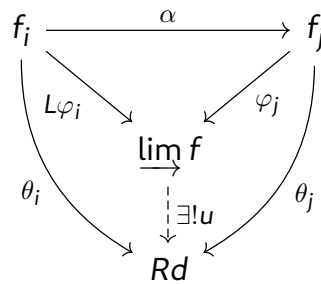
$$\begin{array}{ccc} f_i & \xrightarrow{\alpha} & f_j \\ \downarrow L\varphi_i & & \downarrow \varphi_j \\ & \lim f & \\ \downarrow \psi_i & \downarrow \exists! & \downarrow \psi_j \\ & g & \end{array}$$

Dowód

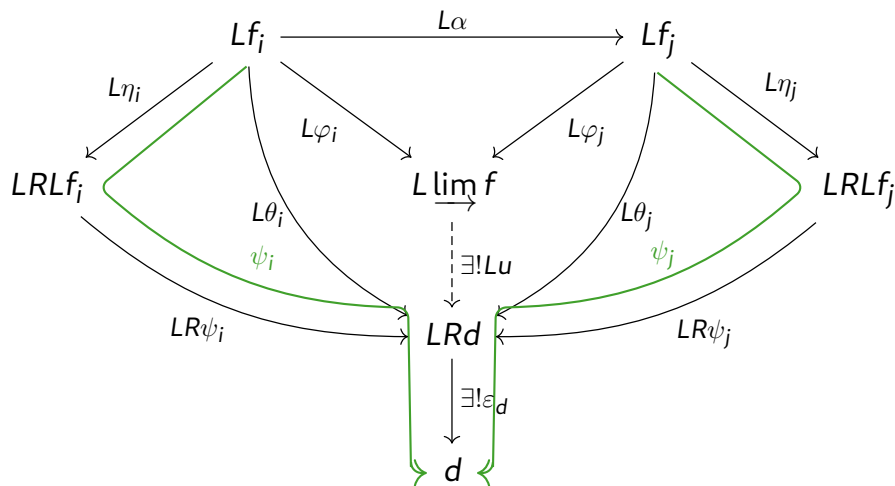
PokaŹemy tylko, Źe lewo dołączony funktor zachowuje kogranice, tj. dla dowolnego $d \in \mathcal{D}$ zachodzi diagram

Z uniwersalnej wlasnoŹci kogranicy mamy diagram

Nakładamy na niego funktor L . Potrzebujemy teŹ strzałek $L\eta_i : Lf_i \rightarrow LRLf_i$ przychoďących z naturalnej transformacji $\eta : 1_{\mathcal{C}} \Rightarrow RL$. Dodatkowo wiemy, Źe $\varepsilon_d : LRd \rightarrow d$ istnieje i jest w dodatku jedyne. Mamy wiéc diagram

w którym długie zielone strzałki sã konsekwencjã złoŹenia $\varepsilon_d \circ LR\psi_i = \psi_i$. Dostajemy wiéc $\varepsilon_d \circ Lu$ jako jednynã strzałkẽ $L\varinjlim f \rightarrow d$ komutujacã z ψ_i oraz ψ_j .

3. Moduły

JeŹli R jest pierŹcieniem z 1, to powiemy, Źe M jest R -modułem, jeŹli

- $(M, +)$, jest grupą abelową
- oraz R działa na M tak, Źe

$$1x = x, \quad rsx = r(sx)$$

$$(r + s)(x + y) = (r + s)x + (r + s)y = rx + sx + ry + sy$$

Grupy abelowe to $\mathbb{Z}$ -moduły. Przestrzenie liniowe nad ciałem k to k -moduły.

Definicja 1.17: moduł projektywny

Mówimy, Źe R -moduł P w kategorii R -modułów jest projektywny, jeŹli dla kaŹdego surjektywnego homomorfizmu $f : N \twoheadrightarrow M$ oraz kaŹdego homomorfizmu $g : P \rightarrow M$ istnieje homomorfizm modułów $h : P \rightarrow N$ taki, Źe $fh = g$. Innymi słowy, komutuje diagram

$$\begin{array}{ccc} & & N \\ & \nearrow \exists h & \downarrow f \\ P & \xrightarrow{g} & M \end{array}$$

Przykłał

Dla kaŹdego R oraz n wolny moduł R^n jest modułem projektywnym. Niech $x_1, \dots, x_n$ bęĄ generatorami R^n . Dla kaŹdego i wybieramy jeden element $n_i \in f^{-1}(g(x_i))$. Definiujemy $h(x_i) = n_i$.

Argument z przykłał uogólnia się na stwierdzenie, Źe kaŹdy moduł jest **obrazem pewnego modułu projektywnego**.

Dualnie definiujemy moduły injektywne.

Definicja 1.18: moduł injektywny

Dla kaŹdego injektywnego $f : M \rightarrow N$ oraz dla kaŹdego $g : M \rightarrow Q$ istnieje $h : N \rightarrow Q$ takie, Źe komutuje diagram

$$\begin{array}{ccc} M & \xrightarrow{f} & N \\ g \downarrow & \nwarrow \exists h & \\ Q & & \end{array}$$

PrzykŁad

Liczby wymierne $\mathbb{Q}$ sŁą injektywnym $\mathbb{Z}$ -moduŁem.

Twierdzenie 1.19

Dla kaŹdego R -moduŁu M istnieje injektywny moduŁ Q taki, Źe $M \hookrightarrow Q$.

DowÓd

a Ńwiat pali siŁę 🔥

17.03.2025 Pierwsza nieobecnoŝć

A monad is just a monoid in the category of endofunctors, what's the problem?

1. Po co wlaŝciwie te monady?

W programowaniu monady s uŝywane do modelowania "robienia czegoŝ więcej" jako efektu działania funkcji. W OCamlu (autorka notatek dostaje oczopląsu na widok Haskell'a) jest definiowana jako

```
module type Monad = sig
  type 'a t
  val return : 'a -> 'a t
  val bind : 'a t -> ('a -> 'b t) -> 'b t
end
```

Przykadem namacalnej monady jest tzw. monada Maybe, ktora opakowuje dane w pudełko, tym samym pozwalając zwracać pudełka puste.

Powiedzmy, ŝe potrzebujemy znaleźć element maksymalny listy, czyli `maxElem : int list -> int`. Co, jeŝli nasza lista jest pusta? Moŝemy opakować zwracaną wartoŝć i zmienić ją w `int option`. Wtedy w wypadku pustej listy zwracamy `None`.

```
let maxElem (x : int list) : int option =
  match x with
  | [] -> None
  | x::xs ->
    match maxElem(xs) with
    | None -> Some x
    | Some y -> Some max(x, y)
```

Pojawia si kolejny problem: zmiana zwracanego typu z `int` na `int option` nie pozwala nam dodawać elementw maksymalnych z rżnych list, ani (po napisaniu `minElem`) odjac od elementu maksymalnego elementu minimalnego. Potrzebujemy wiec w elegancki sposób zmienić rwnieŝ operacje arytmetyczne. Zaczniemy od zdefiniowania funkcji potrzebnych w monadzie.

```
type 'a t = 'a option

let return (x : int) : int option =
  Some x
```

```
let bind (x : int option) (op : int -> int option) : int option =
  match x with
  | None -> None
  | Some a -> op a
```

Funkcja `return` nie robi nic poza opakowaniem `int` w `int option`, natomiast funkcja `bind` wyjmuje `int` z pudełka i dopiero wtedy nakłada funkcję i pakuje z powrotem do pudełka. Dla przykładu napiszemy tylko nową implementację dodawania, która będzie teraz pobierać dwa argumenty typu `int option` i zwracać `int option`.

```
let ( + ) : (x : int option) (y : int option) : int option =
  bind ( x, fun a -> bind(y, fun b -> Some(a+b)) )
```

Możemy teraz odpalić

```
maxElem([1; 4; 45]) + maxElem([44; -10; 9])
```

i na konsoli zobaczymy `Some 69`.

2. Definicja i przykłady

Definicja 1.20: monada

Monada na kategorii $\mathcal{C}$ składa się z

- endofunktora $T : \mathcal{C} \rightarrow \mathcal{C}$,
- naturalnej transformacji $\eta : 1_{\mathcal{C}} \rightarrow T$ (unit z funktorów dołączonych),
- naturalnej transformacji $\mu : T^2 \rightarrow T$, która definiuje mnożenie na funktorze T

takich, że poniższe diagramy komutują w kategorii $\mathcal{C}^{\mathcal{C}}$

$$\begin{array}{ccc} T^3 & \xrightarrow{T\mu} & T^2 \\ \mu T \downarrow & & \downarrow \mu \\ T^2 & \xrightarrow{\mu} & T \end{array}$$

$$\begin{array}{ccccc} T & \xrightarrow{\eta T} & T^2 & \xleftarrow{T\eta} & T \\ & \searrow 1_T & \downarrow \mu & \swarrow 1_T & \\ & & T & & \end{array}$$

Diagramy te są bardzo podobne do tych, które pojawiły się przy definiowaniu obiektu monoidalnego [1.11]. Nie jest to przypadkiem: monady są obiektem monoidalnym w kategorii endofunktorów $\mathcal{C}^{\mathcal{C}}$ z binarnym działaniem $\mathcal{C}^{\mathcal{C}} \times \mathcal{C}^{\mathcal{C}} \rightarrow \mathcal{C}^{\mathcal{C}}$ będącym składaniem funktorów.

Przykłady

1. Rozważmy parę funktorów sprzężonych znaną z poprzednich wykładów

$$\text{Set} \xleftarrow[U]{F} \text{Ab}$$

gdzie F to funktor rozpinający wolną grupę abelową o generatorach równych zbiorowi, a U zapomina strukturę grupy. Niech $\eta : 1_{\text{Set}} \Rightarrow UF$ oraz $\varepsilon : FU \Rightarrow 1_{\text{Ab}}$ będą unitem oraz counitem z definicji gunktorów sprzężonych.

Widzimy tutaj endofunktor UF oraz naturalną transformację η jak z definicji monady. Potrzebujemy jeszcze mnożenia na UF .

Naturalne przekształcenie $\varepsilon : FU \Rightarrow 1_{\text{Ab}}$ na dowolnej grupie A jest homomorfizmem ewaluującym formalną sumę jej elementów (obiekt z FUA) jako właściwy element grupy A . Możemy ten homomorfizm wyrazić jako funkcję, podkładając funktory U i F z odpowiednich stron, tzn. rozważając złożenie

$$U\varepsilon F : UFUF \rightarrow UF.$$

Jest to występujący w definicji monady sposób mnożenia funktorów.

2. W przykładzie z funkcją `maxElem`, endofunktorem T jest zmiana typów `int -> int option`. Naturalnym przekształceniem $\eta : 1_{\mathcal{C}} \rightarrow T$ jest funkcja `return`, a funkcja `bind` mówi nam jak nałożyć funkcję `int -> int option` na element typu `int option`, czyli element poddany już działaniu endofunktora T .
3. Rozważmy kategorię Set i funktor $T : \text{Set} \rightarrow \text{Set}$, $T(X) = X \cup \{X\}$. Przypomnijmy, że jest to funktor będący złożeniem zapominającego funktora z kategorii zbiorów z wyróżnionym punktem z funktorem do niego dołączonym. $\eta : 1_{\text{Set}} \rightarrow T$ posyła elementy X w elementy X , tj. singleton $\{X\}$ nie jest w obrazie. $\mu_X : T^2X \rightarrow TX$ pośle elementy X w X , a zbiory $\{X\}$ oraz $\{X \cup \{X\}$ w singleton $\{X\}$. Czy widzisz podobieństwo z przykładem wyżej?

Lemat 1.21

Każda para $L \vdash R$ funktorów sprzężonych zadaje monadę, gdzie

- RL jest endofunktorem T ,
- unit z definicji pary funktorów sprzężonych $\eta : 1_{\mathcal{C}} \rightarrow RL$ jest unitem z definicji monady,
- counit z nałożonymi funktorami, $R\varepsilon L : RLRL \Rightarrow RL$ jest mnożeniem $\mu : T^2 \rightarrow T$.

3. Konstruowanie funktorów sprzężonych z monad

Definicja 1.22

Niech $\mathcal{C}$ będzie kategorią z monadą (T, η, μ) . Wtedy **kategorią Kleislego**, oznaczane $\mathcal{C}_T$, na $\mathcal{C}$ nazwiemy kategorię której

- obiekty są obiektami z $\mathcal{C}$
- morfizmy z A do B w $\mathcal{C}_T$, oznaczane (niekoniecznie konsekwentnie) $A \rightsquigarrow B$, jest morfizmem $A \rightarrow TB$ w kategorii $\mathcal{C}$.

Identyczność $id_A : A \rightsquigarrow A$ definiujemy, posługując się monadą, jako $\eta_A : A \rightarrow TA$.

Złożenie morfizmów $f : A \rightsquigarrow B$ oraz $g : B \rightsquigarrow C$ to z kolei

$$A \xrightarrow{f} TB \xrightarrow{Tg} T^2C \xrightarrow{\mu_C} TC$$

Lemat 1.23

Składanie morfizmów w kategorii $\mathcal{C}_T$ jest łączne.

Dowód

Niech $f : A \rightsquigarrow B$, $g : B \rightsquigarrow C$ oraz $h : C \rightsquigarrow D$ będą morfizmami w kategorii $\mathcal{C}_T$. Chcemy pokazać, że $h \circ (g \circ f) = (h \circ g) \circ f$. Z definicji wiemy, że $h \circ g = \mu_D \circ Th \circ g$, ale ponieważ podkładamy pod to f , to musimy nałożyć na niego funktor T . Mamy diagram

$$\begin{array}{ccccccccccc}
 A & \xrightarrow{f} & TB & \xrightarrow{Tg} & T^2C & \xrightarrow{\mu_C} & TC & \xrightarrow{Th} & T^2D & \xrightarrow{\mu_D} & TD & & h \circ (g \circ f) \\
 \uparrow \parallel & & \uparrow \parallel & & \uparrow \parallel & & ? & & \uparrow \parallel & & \uparrow \parallel & & \\
 A & \xrightarrow{f} & TB & \xrightarrow{Tg} & T^2C & \xrightarrow{T^2h} & T^3D & \xrightarrow{T\mu_D = \mu_{TD}} & T^2D & \xrightarrow{\mu_D} & TD & & (h \circ g) \circ f
 \end{array}$$

Punktem zapalnym jest ? w diagramie. Jeśli ten prostokąt komutuje, to koniec.

Z naturalności $\mu : T^2 \rightarrow T$ dostajemy komutujący diagram

$$\begin{array}{ccc}
 T^2C & \xrightarrow{T^2h} & T^3D = T^2(TD) \\
 \mu_C \downarrow & & \downarrow \mu_{TD} \\
 TC & \xrightarrow{Th} & T(TD) = T^2D
 \end{array}$$

czyli

$$\mu_{TD} T^2h = Th\mu_C,$$

co daje nam równość przejścia po pomarańczowych strzałkach na górze (prawa strona równości) i na dole (lewa strona równości).

Przykład

Dla monady $T : \mathbf{Set} \rightarrow \mathbf{Set}$, $T(X) = X \cup \{X\}$ z przykładów wyżej, kategoria Kleisliego zawiera jako obiekty wszystkie zbiory. Morfizmy $A \rightsquigarrow B$ posyłają część elementów A w "kosmos", czyli singleton $\{B\}$. Są to funkcje częściowe! Czyli $\mathbf{Set}_T = \mathbf{Set}^\delta$ jest kategorią zbiorów z funkcjami częściowymi.

24.03.2025 Druga nieobecnoŹ

tutaj kiedyŹ będie wzmianka o modułach

Definicja 1.24: kategoria algebr

Niech (T, η, μ) będie monadą na kategorii $\mathcal{C}$. Definiujemy wtedy **kateogrię algebr** na T , oznaczane $\mathbf{alg}_T$, jako kategorię ktorej

obiekty to pary (θ, c) , gdzie $\theta : Tc \rightarrow c$

morfizmy $\mathbf{alg}_T((\theta, c), (\theta', c'))$ to odwzorowania $f \in \mathcal{C}(c, c')$ takie, że komutuje diagram

$$\begin{array}{ccc} Tc & \xrightarrow{Tf} & Tc' \\ \downarrow \theta & & \downarrow \theta' \\ c & \xrightarrow{f} & c' \end{array}$$

Naturalnie, pytamy o istnienie obiektów początkowych i koŹcowych w tej kategorii.

Przykład

Niech $T \equiv c$ będie funktorem stałym. Wtedy (θ, x) jest obiektem początkowym, jeśli dla kaŹdego (ψ, y) jest dokładnie jeden komutujący diagram

$$\begin{array}{ccc} Tx = c & \xrightarrow{Tf=id_c} & c = Ty \\ \downarrow \theta & & \downarrow \psi \\ x & \xrightarrow{f} & y \end{array}$$

czyli $\psi = f \circ \theta$. Możemy wywnioskować, że $(\theta, x) = (id_c, c)$ i wtedy dla kaŹdego innego (ψ, y) będie jedyny morfizm $f = \psi$ spełniający diagram.

1. Kategoria Eilenberga-Moore'a

Definicja 1.25: Eilenberg-Moore

Kategoria **Eilenberga-Moore'a** dla T (kategorię T -algebra), oznaczaną jako $\mathcal{C}^T \subseteq \mathbf{alg}_T$, jest podkategorią $\mathbf{alg}_T$ w ktorej

obiekty to pary (θ, a) , $a \in \mathcal{C}$, $\theta : Ta \rightarrow a$ dla ktorych komutują diagramy w $\mathcal{C}$

$$\begin{array}{ccc} a & \xrightarrow{\eta_a} & Ta \\ & \searrow 1_a & \downarrow \theta \\ & & a \end{array} \qquad \begin{array}{ccc} T^2a & \xrightarrow{\mu_a} & Ta \\ Ta \downarrow & & \downarrow \theta \\ Ta & \xrightarrow{\theta} & a \end{array}$$

morfizmy $f: (\theta, a) \rightarrow (\varphi, b)$ s mapami $f: a \rightarrow b$ w $\mathcal{C}$ takie, e komutuje diagram

$$\begin{array}{ccc} Ta & \xrightarrow{Tf} & Tb \\ \theta \downarrow & & \downarrow \varphi \\ a & \xrightarrow{f} & b \end{array}$$

Lemat 1.26

Dla każdej monady (T, η, μ) na kategorii $\mathcal{C}$ istnieje para funktorów sprzezonych

$$\mathcal{C} \begin{array}{c} \xrightarrow{L} \\ \xleftarrow{R} \end{array} \mathbf{alg}_T$$

ktora indukuje monad (T, η, μ) .

Dowód

ja kiedyŝ bed mia czas w życiu

31.03.2025 we back in business

Lemat 1.27

L jest lewo dołączony do RJ ???

Dowód

tutaj będzie jakiś dowód

Przykłady

1. $F : \text{Set} \rightarrow \text{Monoid}$, $U : \text{Monoid} \rightarrow \text{Set} \rightarrow$ wolny monoid $\iff$ słowa z konkatenacją
 $\text{Set} \xrightarrow{T} \text{Set}$ zbiór idzie w listę, $\eta : x \mapsto [x]$ idzie w jednoelementową listę, μ to spłaszczanie list
2. $F : \text{Set} \rightarrow \text{AbMonoid}$ przedłużamy
tutaj $X \mapsto \{f : X \rightarrow \mathbb{N}, f = 0 \text{ skończenie wiele razy}\}$, $\eta : x \mapsto \delta_x$ (delta diraca),
 $\mu(\sum_n m_n \sum_x n_x x) = \sum (\sum m_n n_x) x$
3. $\text{Vect} \xrightarrow{F} \text{AbAlg}_k$, $V \mapsto \oplus S^n V$ podprzestrzeń $V^{\otimes n}$ niezmiennicza na S_n . η jest włożeniem
4. $F : \text{Vect} \rightarrow \text{Alg}_k$, $V \mapsto \oplus V^{\otimes n}$

1. Diagramy strunowe [string diagrams]

Do tej pory rysowaliśmy kropki jako kategorie, a strzałki jako funktory. Zmieniamy teraz konwencję i piszemy funktory jako kropki oraz kategorie jako kreski.

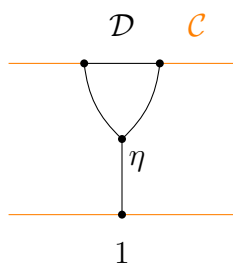
$$\mathcal{E} \quad \mathcal{D} \quad \mathcal{C}$$

dokończyć rysunek wyżej

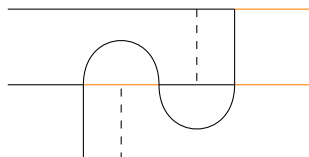
Niech teraz $L \vdash R$ będzie parą funktorów pochodnych i $\eta : 1_{\mathcal{C}} \implies RL$.

Diagramy czytamy od dołu do góry i od lewej do prawej.

Tutaj mamy narysowany unit

$(\varepsilon 1_L)(1_L \eta)$ to z kolei

zdjęcia + obrazki dla monady

maybe, reader monad

01.04.2025 humpty dumpty

$$\mathcal{P} : \text{Set} \rightarrow \text{Set}$$

$$X \rightarrow \mathcal{P}(X)$$

$$\eta(x) = \{x\}$$

$$\mu_X : \mathcal{P}\mathcal{P}(X) \rightarrow \mathcal{P}$$

$$\mu_X(\mathcal{A}) = \bigcup \mathcal{A}$$

Liczmy teraz $\text{Set}_{\mathcal{P}}$, a potem $\text{Set}^{\mathcal{P}}$

$$\text{Set}(X, \mathcal{P}(Y)) = \mathcal{P}(X \times Y)$$

$$X \rightarrow \mathcal{P}(Y)$$

$$X \rightarrow \mathcal{P}(Y) \rightarrow \mathcal{P}^2 Z \rightarrow \mathcal{P} Z$$

$$C = \{(x, z) : \exists y (x, y) \in A, (y, z) \in B\}$$

$$C = AB, \text{ bo } xCz \iff \exists y xAyBz$$

$$\theta(\bigcup \mathcal{A}) = \theta(\{\theta(A) : A \in \mathcal{A}\}), \quad \theta(\{x\}) = x$$

$$a \leq b \iff \theta(\{a, b\}) = b$$

$$1. a \leq a \quad 2. a \leq b \leq c \implies a \leq c$$

$$\theta(\{a, c\}) = \theta(\{\theta(\{a\}), \theta(\{b, c\})\}) = \theta(\{a, b, c\}) = \theta(\{\theta\{a, b\}, \theta\{c\}\}) = \theta(\{b, c\}) = c$$

$$3. \theta(A) \geq A$$

$$\text{Niech } a \in A, \theta(\{a, \theta\{A\}\}) = \theta(a \cup A) = \theta(A)$$

$$4. b \geq A \implies b \geq \theta(A)$$

$$\theta(\{\theta\{b\}, \theta\{A\}\}) = \theta(b \cup A) = \theta(\bigcup \{b, a\}) = \theta(\theta\{b\}) = b$$

$\bigwedge X$ to najmniejsze ograniczenie górne (ang. meet)

$$\begin{array}{ccc} \mathcal{P}(X) & \xrightarrow{\mathcal{P}(f)} & \mathcal{P}(Y) \\ \downarrow \bigwedge & & \downarrow \bigwedge \\ X & \xrightarrow{f} & Y \end{array}$$

Funktor zapominania i rozpinania grupy wolnej Set , Ab i bierzemy $T = UF$ i mówimy, że o kategorii Kleislego myślimy jako o wolnych modułach abelowych.

tutaj zdjecie koloroffe, on tam definiował funktor monadyczny

definiujemy przestrzeń afiniczną przy pomocy algebr Eilenberga-Moore'a

Mamy $Aff_k : Set \rightarrow Set$, zbiorowi przyporządkowuje skończone kombinacje afiniczne

$$Aff_k(X) = \left\{ \sum a_x x : a_x = 0 \text{ p.w. } \sum a_x = 1 \right\}$$

η robi $X \ni x \mapsto \sum \delta_{x,y} y$

μ to "wrzucić współczynniki pod jedną sumę"

kategoria korespondencji = kategoria Kleisliemonady monady zbioru potęgowego (continuation monad)

tutaj jak to działa w programowaniu funkcyjnym

$\mathcal{D}$ jest pełną podkategorią $\mathcal{C}$ i włożenie ma prawy dołączony

$\mathcal{D}$ grupy abelowe beztorsyjne, $\mathcal{C}$ wszystkie grupy abelowe

Fakt 1.28

Niech $\mathcal{D} \subseteq \mathcal{C}$ będzie pełną podkategorią i $L\mathcal{C} \rightarrow \mathcal{D}$ będzie lewym dołączonym do włożenia jest monadycznym dołączeniem

07.04.2025

Poprawda: $F : c'c$ jest epimorfizmem, jeśli dla wszystkich $g_1, g_2 : c''c' g_1 f = g_2 f \implies g_1 = g_2$.
 f jest rozszczepialnym epimorfizmem, jeśli istnieje $f' : cc'$ takie, że $f \circ f' = id_{c'}$.

W Set epimorfizmy rozszczepiają się $\iff$ aksjomat wyboru: dla każdej rodziny niepustych zbiorów istnieje selektor $\mathcal{A}$ -rodzina niepustych zbiorów, to istnieją $f' : \mathcal{A} \rightarrow \bigcup \mathcal{A} : f'(A) \in A$.

Twierdzenie 1.29

Niech (T, μ, η) będzie monadą. Są równoważne

1. $\mu : T^2 \implies T$ jest izomorfizmem (μ_c jest izo)
2. i tak dalej